

توطئه های انگلیس علیه حکومت امانی به مناسبت نود و دومین سالگرد استرداد استقلال افغانستان (قسمت هفتم)

مرور مختصر تاریخچه فعالیت های جاسوسی انگلیس در افغانستان و شبه قاره هند

در اخیر قسمت ششم خواندیم که قوماندان عمومی قوای انگلیس، جنرال میونرو گفت "مناسبات سیاسی ما با امیر باید عمیقاً تغیر یابد. ما نمیتوانیم درین سوی سرحد با چشم بسته باقی بمانیم". لذا انگلیس ها برای بهتر ساختن رویت و هم آهنگی فعالیت های شان در افغانستان به ایجاد یک شعبه مخصوص استخبارات پرداختند. قبل از آنکه به تفصیل فعالیت های استخباراتی و توطئه های مشخص دوره امانی شان بپردازیم، بهتر است تاریخچه مختصر فعالیت های جاسوسی انگلیس در افغانستان و منطقه را مرور کنیم.

گویند جاسوسی بعد از فحشا دومین پیشه قدیمی شمرده میشود. گرچه برای تأمین امنیت کشور های جهان معاصر خدمات استخباراتی دارای اهمیت زیاد میباشد، اما فعالیت های استخباراتی انگلیس نه برای مقاصد دفاعی و امنیت ملی بلکه برای توسعه طلبی و مقاصد استعماری حتی از قرن پانزدهم (۱۵) بدینسو ادامه دارد. در دوران هنری هشتم فعالیت های جاسوسی انگلیس در اروپا ادامه داشته و در دوران ملکه الیزابت اول یک شبکه پنجاه (۵۰) نفری مشغول فعالیت های استخباراتی بود. از آن زمان تا امروز انگلیس ها کوشیده اند به نفع دیپلوماسی بریتانیا معلومات مؤتقی را هم از دوستان و هم از دشمنان بدست آورند. جال های جاسوسی آنها از امریکا گرفته تا اسپانیا، آلمان، فرانسه، روسیه، چین، شرق میانه، آسیای مرکزی و کشور های افریقای توسعه یافته است (i).

انکشاف اداره استخباراتی

انگلیس ها در قرن ۱۷ برای بار اول توسط یک اداره مخفی به خواندن خطوط مشکوک آغاز نمودند. در قرن ۱۸، برای کشف مخابرات نیرو های خارجی، شعبه کشف و ترجمه رمز ها (شفرها) را تأسیس نمودند. بین سالهای ۱۹۰۷ و ۱۹۱۷، هنگامی که حاکمیت انگلیس در هند بریتانوی به تهدید و مشکلات مواجه شد، عملیات استخباراتی آنها هم در منطقه و هم در سطح جهانی وسعت یافت.

بصورت رسمی اداره رسمی و دائمی استخبارات انگلیس Secret Services Bureau یا دفتر خدمات مخفی در سال ۱۹۰۹م به میان آمده و در دوران جنگ جهانی اول نقش بارزی را در حفظ امپراتوری بریتانیا بازی کرد. بین سالهای ۱۹۱۴ و ۱۹۱۶ عمده ترین خطری که انگلیس ها را تهدید میکرد، فعالیت جنگجویان نسلست و آزادیخواه در شبه قاره هند، افغانستان و کشور های دیگر بود، که برایشان اصطلاح ترورست را بکار میبردند.

شعبات و فعالیت های مختلف اداره های استخباراتی

استخبارات انگلیس دارای بخش های مختلف میباشد. بخش داخلی یا استخبارات داخلی یا خدمات امنیتی Security Service بنام (Section 5 of the Directorate of Military) یا IM5 بخش پنجم امریت نظامی یاد میشود. بخش خارجی یا استخبارات بین المللی Secret Intelligence Service بنام (Section 6 of the Directorate of Military) یا IM6 یا بخش ششم امریت نظامی یاد میشود.

فعالیت های استخباراتی شامل استخبارات نظامی، استخبارات بحری، استخبارات سیاسی، استخبارات ساینسی، استخبارات صنعتی، و انجام عملیات خاص (مثل کودتا ها و ترور های سیاسی) میباشد. آنها تلاش دارند راجع به امکانات و مقاصد کشور های خارجی، استحکام راه های تدارکاتی، سرکوبی جنبش های ملی، تحکیم سرحدات بمقابل کشور های همسایه، و خنثی ساختن فعالیت های جاسوسی بیگانگان معلومات دقیق و تازه را بدست آورند.

آغاز فعالیت های جاسوسی انگلیس در شبه قاره هند و افغانستان

فعالیت های استخباراتی انگلیس درین منطقه با آمدن کمپنی هند شرقی آغاز و درگیری جنگ اول افغان و انگلیس شدت یافت. انگلیس ها در هند برای حفظ سلطه خویش با دو نوع مشکل روبرو بودند. آنها هم از ناآرامی های داخلی بیم داشتند و هم از مداخلات و حملات خارجی در ترس و هراس بودند. در نا آرامی های داخلی جنبش های سیاسی و مذهبی، ترس از وحدت مسلمانان منطقه و حملات جنگجویان قبیای پشتون در مناطق سرحدی شامل بود. در ساحة

خارجی آنها از حملات احتمالی شاهان و پندوست افغان مثل شاه زمان، و نیز ناپلیون فرانسوی و امپراتوری تزاری روس هراس داشتند. خصوصاً موضوع جلوگیری از تجاوز و پیشروی و همی یا حقیقی روس بعد از جنگ اول افغان و انگلیس برای مدت یکصد و سی (۱۳۰) سال بر ستراتیژی سیاسی و نظامی انگلیس ها برای هند تسلط داشت. برای مقابله با این دو نوع تشویش، انگلیس ها آنسوی سرحد در افغانستان به استخبارات ضرورت داشتند. و تلاش های سیاسی، نظامی و استخباراتی انگلیس ها در افغانستان نیز از همین جا آغاز شد. آنها برای ساختن پلان های سیاسی و ستراتیژیک خود به اهمیت اطلاعات و معلومات آگاهی کامل داشتند. برای آنها جمع آوری معلومات استخباراتی راجع به ساختار منطقی، راه های عبور و مرور، منابع، سیاست داخلی، گروه های قومی، دشمنی ها و شخصیت های متنفذ افغانستان، هم برای تأمین مناسبات سیاسی و هم برای اجرای عملیات احتمالی، زمینه را مساعد میساخت.

لاردرولسلی Lord Richard Wellesly که از سال ۱۷۹۸ تا ۱۸۰۵، مقارن سلطنت شاه زمان در افغانستان، بحیث گورنر جنرال هند بریتانوی ایفای وظیفه مینمود، از زمره اولین کسانی بود که اهمیت واقعی مناطق شرقی و جنوب شرقی افغانستان را درک کرده بود، منطقه که بعداً بنام منطقه سرحدی شمال غربی هند مسمی شد. او معتقد بود که تا وقتی که یک پادشاه مقتدر افغان هم درین منطقه حاکمیت و نفوذ داشته باشد، اشغال هند برایش مثال یک بازی را خواهد داشت. از همین جهت بود که کوشید تا به هر قیمتی باشد نه تنها دست افغان ها را از هند و پنجاب کوتاه سازد، بلکه مناطق شرقی و جنوب شرقی افغانستان را نیز از کشورش جدا سازد(ii).

برای رسیدن به این هدف، پلان انگلیس ها مراحل سرحدات بسته (تدافعی)، پیشروی (تعرضی) و تجزیه و تقسیم کشور به قطعات کوچک را در بر داشت، تا با تشکیل ایجادنیرو های محلی حکومت مرکزی واحد و نیرومند را از بین ببرد. آنها برای پیاده کردن این پلان شان از راه های نظامی، تبلیغاتی، تخریبی و شیوه های متعدد دیگر استفاده نمودند.

بازی بزرگ یا The Great Game

رقابت های ستراتیژیک، فعالیت های جاسوسی و دسپیس و هیله گری های بین سالهای ۱۸۱۰ و ۱۹۰۷ امپراتوری های انگلیس و روس در افغانستان و آسیای مرکزی به نام بازی بزرگ یاد شده است. بازیگران این بازی بزرگ شامل سه دسته بودند:

اردوی بریتانیا، صاحب منصبان نظامی و اداره سیاسی حکومت هند بریتانوی

جاسوسان بریتانوی که یا سیاحان و یا هم مأمورین نظامی بودند اشخاص محلی ایکه توسط انگلیس ها برای جمع آوری معلومات استخدام شده و به جاهای خطرناکی که رفتن اروپایان به آن مشکل بود، فرستاده میشدند. این ها اکثراً به لباس پیر ها، روحانیون و یا هم زائرین بودایی ارسال میشدند. انگلیس ها این دسته را به خاطر مهارت و چالاکي غیر عادی شان استخدام نموده و قبل از فرستادن، در امور جمع آوری معلومات مخفی و سروی مخفی آموزش میدادند. چون این عده راپور های تحریری کارشان را بجا نگذاشته اند، لذا راجع به تعداد و نام های شان معلومات زیادی در دست نیست.

قابل یادآوریست که مهمترین گروه بازیگران بریتانوی بازی بزرگ صاحبمنصبان ارتش و مأمورین شعبه سیاسی بودند. در جمله جهره های معروف بازیگران بریتانوی بازی بزرگ اشخاص ذیل شامل اند:

جیمز ابیبت James Abbott، که در خیوا علیه روس ها فعالیت داشت، مسؤلیت امور منطقه هزاره هند بریتانوی برایش سپرده شد و شهر ابیبت آباد (مخفی گاه اسامه بن لادن) بنام او یاد میشود.

لاردر اوکلند Lord Auckland، گورنر جنرال هند بریتانوی که امر تجاوز بر افغانستان را در سال ۱۸۳۹ صادر نمود. دکتر ویلیام برایدن Dr. William Brydon، که بحیث یگانه شخصی که در جنگ اول افغان و انگلیس زنده ماند. به شهرت رسید.

الکساندر برنیس Alexander Burnes، سیاحی که کتاب سفر آسیای مرکزی اش مشهور شد، بعد از آنکه شاه شجاع را بر تخت کابل نشاند، بحیث معاون هیئت انگلیسی ایفای وظیفه مینمود، و در قیام سال ۱۷۴۱ کشته شد.

کیوناری Cavagnari، که در دوران جنگ دوم افغان و انگلیس رهبری نمایندگی انگلیس ها را در کابل به عهده داشت و دو ماه بعد در نتیجه قیامی کشته شد.

ارتر کونولی Arthur Connolly، مخترع اصطلاح بازی بزرگ که سرش را در بخارا بریدند.

لاردر کرزن Lord Curzon، وایسرای (نائب السلطنه) هند بریتانوی که ایالت سرحدی شمال مغربی را تاسیس و منطقه مذکور را تحت اداره مستقیم مرکز در آورد.

میجر هرالو دین Harold Deane، در دوران قیام سال ۱۸۹۷ قبایل سرحد آزاد مأمور سیاسی ملکنبود و بعد از تاسیس ایالت سرحدی شمال غربی بحیث اولین کمشنر آن تعیین شد.

مورتمر دیورند Mortimer Durand، سکرتر امور خارجه هند بریتانوی که مسؤلیت مذاکرات تعیین سرحد هند بریتانوی و افغانستان را در ۱۸۹۳ به عهده داشت و این سرحد تحمیلی به نام او یاد میشود.

ویلیام ایلفینستین William Elphinstone، جنرال انگلیسی ایکه قومانده قوای انگلیسی در جنگ اول افغان و انگلیس را به عهده داشت و در سال ۱۸۴۲ م بدست افغان ها کشته شد.

لیپل گریفین Lepel Griffin، مأمور سیاسی ایکه در سال ۱۸۸۰ برای رسیدن به قدرت امیر عبدالرحمن خان، روی شرایط انگلیس ها مذاکره نمود.

حوزیه هارلن Josiah Harlan، اولین جاسوس امریکائی در افغانستان .
موهن لال Mohan Lal، اصلاً مسلمان و اسمش آغا حسن خان بود. اجدادش از خانواده راجه منی رام کشمیری و به دین اسلام مشرف شده بودند. موهن لال که اسم پدرش میرزا محمد شکوه بود، حین سقوط خانواده سدوزائی و عروج برادران وزیر فتح خان، و در دوران جنگ افغان و انگلیس نقش فعال داشته از عاملین و جاسوسان مهمی که در پیشرفت استعمار نقش اساسی داشتند، بشمار میرفت. او نه تنها بحیث منشی و ترجمان الکسندر برنیس خدمت کرد، به او لسان فارسی را آموخت، بلکه برای انگلیس ها معلومات مهم را جمع آوری نموده، به افغان های متنفذ رشوت میداد تا از انگلیس ها پشتیبانی کنند، دسایس کشتن مخالفین انگلیس را نیز طرح میکرد. کتاب "زندگی امیر دوست محمد خان" او مجموعه از چشم دید هانش بوده از جمله منابع مهم تاریخ دوره محمد زائی ها بشمار میرود.
لارڈ لیٹن Lord Lytton، آن نائیب السلطنه هند بریتانوی بود که سیاست پالیسی تعرضی اش (فارورد پالیسی) منجر به جنگ دوم افغان و انگلیس شد .

مکناتن William Macnaghten، رهبر نظامی نیروهای متجاوز انگلیس در افغانستان بوده و رهبری هیئتی را به عهده داشت که شاه شجاع را بر اریکه قدرت نشانند. او در ماه دسمبر سال ۱۸۴۱ م بدست وزیر اکبر خان کشته شد.
جان مکارتنی John Macartney، یکی از سروی کنندگان بریتانوی و عضو تیم مأموریت مونستوارت ایلفنستین که یک نقشه بسیار جالب افغانستان را تهیه کرد.

چارلیس میسن Charles Masson، که اسم اصلی اش جیمز لیویس بود، و ظاهراً از ارتش انگلیس به افغانستان فرار کرد، در سال ۱۸۳۹ برای انگلیس ها جاسوسی میکرد. او در لباس فقیر از مناطق زیادی بازدید نمود و یک باستان شناس خوب نیز بود.

ویلیام مورکرافت William Moorcroft، که به نام تاجر اسپ ها برای انگلیس ها مصروف جاسوسی بود.
ایلدرد پاتینجر Eldred Pottinger، که در مسجد جامع هرات بحیث خصیب و ملا امام ایفای وظیفه مینمود .
روزکیپل Roos-Keppel، که بین سالهای ۱۹۰۸ و ۱۹۱۹ کمشنر ایالت سرحدی شمال غربی بود و قاموس لسان انگلیسی/پشتو را نوشت.

(ادامه دارد)

یادداشت ها

ⁱ . Twigge, Hampshire and Macklin (2008). British Intelligence: Secrets, Spies and Sources. The National Archives, Kew, UK.

ⁱⁱ کهزاد، احمد علی. رجال و رویداد های تاریخی، دپینور چاپ .